

DOMOKOS MÁTYÁS

Gens una sumus?

FODOR ANDRÁS ÚTJA

Közös „tilalmas ifjúságunk” idején, 1952-ben, s talán éppen itt, Fonyódon, a fiatal költő Fodor András a szépséges balatoni táj akkori kiteszített festőgénuszáról, Egry Józsefről írt egy verset, amelyet aztán az asztalfiókjába kényszerült süllyeszteni, hosszú évekre, ő is. Ennek a versnek a zárószóiban „az ember elveszett világról” beszélt a nyilvánosság előtt jóformán még meg sem szólalt, de máris, és ki tudhatta akkor, mennyi időre elnémított pályakezdő költő: „az ember elveszett világról”, amely „kitárul földön és vizen”, de a sorok kontextusának sugallata értelmében főképpen Egry József váznain, vagyis – a *művészetben*.

Ha barátom, Fodor András alakját és emlékét földézem magamban, a „Múzsák testvériségét” szerelmes rajongással hirdető költőt, akkor az ő kedves, mosolygós földi arca újabban mindig ezzel a verssorral feliratozva jelenik meg emlékezetem képernyőjén. Ez a sor jelzi számomra, hogy mi is volt az a mágnes, ami halálig változatlan erővel vonzotta őt a művészetekben a festék, a hang, a szó által újrateremtett világok felé. Az a meggyőződés, az a kamaszosan lelkes hit feszengett benne is, hogy az „ördög győzedelmét” folytonosan elszenvedni kénytelen földi valóság fölött: József Attila versében, Bartók zenéjében, Egry festészetében s egyáltalán, a magyar és az európai művészetek szférájában találhatja meg az egyetlen, az emberhez igazán méltó világot, amely mindenkit befogad és állampolgárává avat, aki tiszta szívvel részesülni kíván ennek a szellembirodalomnak a jótéteményeiben. Úgy gondolta, szent meggyőződésem ez, hogy „e vad világban embernek maradni” (őt idézem, az *Ember* című versét) csak a művészet jótékony varázslatának segítségével lehetséges. Amit tehát némelyek kajánul „sznobizmusnak” hittek, Fodor András számára életmentő és életben tartó szellemi orvosság volt; enélkül nem lett volna képes, sokszor a napi élet legkeservesebb gondjait is félretelva, odaülni a lemezjátszó mellé, hogy „kivétessen” az ő szíve is a napi „kínból, mert se éjjel, se nappal nincs nyugovásom, szenvedek szüntelen” – hogy *Kélt újra jel* című, nagyszabású versének az intonációjával folytassam, „mikor hánykódó, sárga ketrecekben / jártam le-föl, mikor az árulások / kígyait nyelve, émelyegve, fázva / csontom bogáig sajogott a szégyen, / mikor a kárhozat vermében megtagadva / bőrömrre is kivetkezett az undor, / mikor már lefeküdtem homály és csönd alá, / oly moccanatlanul, ne látsszam ki a földből, / hangzott valami jel...”

Ismerve személyét, életét és művét, ki vonhatná kétségbe, hogy neki, Fodor Andrásnak mindig innen: a művészetek világából „kélt újra jel...”, hogy érdemes továbbra is a szépség után sóvárogva élni, és az időleges vereségek gödréből feltápáskodva tovább szövögetni a nemes emberi kapcsolatok és barátságok szálait, jó ügyek önzetlen, lelkes és fáradhatatlan futaraként. Ihletét és tetteit legmélyebben meghatározó hitéből ezért nem épített „elefántcsonttornyot”, hanem hálára sem számítva és életidejét gondolkodás nélkül fecsérelve jószolgálati küldetést vállalt az emberek között, hogy a magyar irodalom és művészet világában összeterelje azokat, akik meggyőződése szerint összetartoznak, s mindent elkövetett, hogy ráébredje őket ennek az összetartozásnak a tényére.

Mindannyian emlékezhetünk rá, hogyan jellemezte a benne testet öltött jelenséget idősebb költőtársa, Vas István: „A magyar költészet egy fontos anyaggal, mondhatnám, kötőanyaggal volna szegényebb nélküle.” Egy időben sokat töprengtem azon, hogyan lehetne ezt a „kötőanyagot” – ezt a jelzésszerű utalást lényé sugárzására versben és életben – közelebről is megnevezni. De 1997 nyarától, halála pillanatától a hiánya érezteti most már, s gondolom, nem csak velem, hogy mi is volt ez a „kötőanyag”, hogy mi is tűnt el az egész kortársi magyar irodalom életéből a távozásával. Annak a hitnek az ethosza, amiről az előbb már beszéltem, hogy az elveszett emberi világot isteni ajándékként

pótoló művészetek szellemvilága életben tartó, nagy adományai mellett kötelezettségeket is ró ránk, amit nem utasíthatunk vissza. Ő legalábbis így élte meg, egy romantikusan szép küldetés tudatával, azt a felismerést, s a felismeréshez való ragaszkodás hűségét, amit más vonatkozásban, a mítosszal érintkező földi történelemben egy tragikus époszi hős: Vergilius Aeneasa, a vert serege maradványai felé részvétellel forduló érdeklődő idegeneknek arra a kérdésére, hogy kik ők voltaképpen, úgy mondott: „Gens una sumus...” Egy nemzet fiai vagyunk, egyazon, alulmaradt nemzetségé, akik most arra kényszerülnek, arra ítéltettek az istenek által, hogy új helyet és otthonot találjanak maguknak a létezésben. Félreértések elkerülése végett: most nem a hazáról, nem(csak) a magyar nemzetről van szó, bár arról is lehetne, hanem azoknak a láthatatlan hazájáról, akiket a tehetség teremtő szenvedélyének a predestinációja terel együvé, s akiknek nem volna szabad megfélemleniük erről az összetartozásról, melyről – Babits szavát kölcsönvéve – elmondható, hogy „Isten szava benned, mutatja, merre rendelte menned”.

Bizonyosra veszem, hogy amikor Németh László 1961. június 10-én, Sajkodról kelt levelében azt írta Fodor Andrásnak: „... évek óta látszik, hogy a ti nemzedékekben hosszú időre dől el a magyar irodalom sorsa”, félelmetesen pontos diagnosztiként éppen ezt a ragaszkodó szenvedélyt – „kötőanyagot”, ha tetszik – tapintotta ki barátunk őhozza is tántoríthatatlanul vonzó hűsége mögött. S ha Németh László ihlete – az apák nemzedékében – „a szorongó tájékozatlanság” volt, az apák példáján nevelődött Fodor András életének az irányítójá a „gens una sumus” egyszerre boldogító és katartikus felismerése volt, ami lépteit kapcsolataiban, ihletét a költészetben vezérelte.

Mindez, úgy hiszem, nem egyetlen költő etikájának és esztétikájának a magánügye. Fodor András hiánya most rádöbbenhet mindannyiunkat, hogy miért pótolhatatlan az a szerep, amit évtizedeken át betöltött. Fodor András ugyanis fáradhatatlan szenvedéllyel igyekezett „helyére bűvölni egy világot – mint a *Kettős rekviem* filozófus hőse, Fülep Lajos –, mely már sohase lesz”: a régebbi korok magyar irodalmának familiáris világát, amelyben a leghevesebb irodalmi pörök és legádázabb perpatvarok is az alapvető szakmai szolidaritás erkölcsi védőgyűrűjén belül zajlottak. Ez a védőgyűrű, emlékével, nosztalgiáival együtt, Fodor András távozásával, a „kötőanyag” hiányával szétfoszlott, semmivé foszlott. „Az erkölcsi harcnak a legmostohább körülmények között is van értelme, méltósága”, írta Németh László, s Fodor András barátunk életének, művének gyémánttengelye volt ez az igazság. Megingathatatlanul tudta, hova tartozik, s hovatartozásának a tudatát kiapadhatatlan áramforrásként töltötte föl benne napról napra „az ember elveszett világát” őrző kulturális hagyomány, amely a legmostohább körülmények között is biztatást adott neki. És nem csak neki: 1949 őszén, amikor kívül kerültünk – kiűztünk – „az épület”, a Ménesi úti Eötvös-kollégium „repkényfutotta szárnyas ajtaján”, barátunk, Fodor Bandi, saját – üres – zsebének a terhére és költségére elhozott kettőnk – Lator Lászlót és engem – Fonyódra, hogy amennyire lehet, próbáljuk felejtetni, amin keresztülmentünk amiatt, hogy – fiatalos idealizmussal? – mi is ezt a nemes magyar és európai szellemi múltat választottuk, s nem a fordulat éve és a Rajk-per után létezni kezdő szocializmus nemcsak „kancsalul”, de igencsak vérrel festett egét s jövődjét, „hol minden ember érzi, hogy szabad”. Ekkor láttam először a Balatont, ekkor találkoztam először barátom volt osztályfőnökével, Takáts Gyulával, aki szavaival, lényével, szeretetével pillanatok alatt meg tudott vigasztalni bennünket a tó partján sétálgatva, s ekkor pillantottam meg életemben először a Badacsonyi bazalttömbjét, amelyen pontosan úgy folyt végig a fény, „az égi láva” a párálló víz fölött, mint Fodor András versében, *A vízrenézőben*. Másnap ő vitt át bennünket hajón Badacsonyra: „a hajóút élménye egészen különös lehet a két alföldinek”, olvasom Fodor András naplójában. Fölmentünk a rodostói turistaházba, hátha otthon érjük Tatay Sándort, akit Lator és én korábban szintén nem ismertünk személyesen. „Csöpög az eső, ahogy a hegyre kaptatunk – olvasom tovább *A Kollégium* címet viselő naplóban. – A fiúk szótlanágából érzem az ő élményük erejét is. Most, hogy nem számítottam rájuk, itthon vannak Tatayék. Sándor asztalhoz ül velünk, kínál murcival. Kölcsönösen elszámolunk egymásnak a körülöttünk levő társadalmi csőddel. A paraszti hűvössége mögött barátságos, hegyi ember módjára intelligens Tatay igen tetszik a fiúknak. Lehajtunk közben egy litert a finom hegylevéből. Talán a legjobb bor, amit életemben ittam... Négy óra tájt indulunk tovább a kereszt felé. Matyival megyünk együtt, s fütyörésszük végzetlenül Veress Sándor *Nőgrádi verbunkosát*. A párás, szinte fogható levegőben nagyszerű, ahogy látjuk magunk alatt

félkörben a megművelt hegyalját, a szélesen elterülő vizet a partra tapadó nádsörénnyel. Semmi csináltság sincs abban, ahogy percekig mozdulatlanul állunk, belemerülve a látnivalókba. Aztán Matyi mondja ki egyszerűen: – Szép ez! – Alacsony, ködszerűen szálló felhő jön Szigliget felől, függönyként takarja el a tájat. Az előadásnak tehát vége.”

Az előadásnak csakugyan vége szakadt, de az emlékek rajzanak tovább. Például magam előtt látom ma is a turistaház gondnoki szobájának a falán függő hentesszatyrot, amelyben Tatay Sándor bátyánk cipelte föl nap mint nap a hegyre a vendégek ellátásához szükséges húst, hol Tomajból, hol Tördemicről, s nem felejttem el soha, ahogyan a megjelenés lehetőségétől elütött író csendes öntudattal megvallotta: ő bizony nem hagyta abba az írást. Amikor van egy kis szusszanásnyi ideje, elővesz egy füzetet, és ír rendületlenül, s nem foglalkoztatja, hogy írásának mi lehet a sorsa. Mert nem mindegy, hogyan éli túl az emberben, a turistaház az idő szerinti gondnokában az *író* azokat az éveket, amelyeknek elébe nézünk, mondotta. – Bizony, nem volt mindegy, ha nem is érezte át ennek az erkölcsi imperatívuszát minden tollforgató. Fodor András életre szólóan átérezte, ezért tudott halálig nyitva maradni.